

KRAJINÁŘSKÉ PARKY V JIŽNÍCH ČECHÁCH - VZNIK A UTVÁŘENÍ

(Červený Dvůr, Libějovice, Nové Hradky, Terčino údolí, Orlík nad Vltavou, Hluboká nad Vltavou).

Ing. Marie PAVLÁTOVÁ, Památkový ústav Č. Budějovice

Památkový fond historických parků a zahrad Jihočeského kraje zahrnuje více než 160 objektů. Vývojově nejstarší jsou dochované zahrady vázané na architektonické soubory klášterů, jako např. ve Vyšším Brodě nebo ve Zlaté Koruně. Mezi renesančními zahradami je nejvýznamnější zámecká zahrada na Kratochvíli, které patří důležité místo v historii zahradního umění na území celé ČSFR. Tento jedinečný soubor vlašského kasína se zahradou vybudovali italští mistři ve 2. pol. 16. století podle vzorů vodních zámků Lombardie. K základnímu fondu zahrad u nás patří z barokního období dochovaná terasovitá zahrada zámeckého areálu v Českém Krumlově. Zahrada založená v 17. století na přilehlém zámeckém vrchu, propojená visutou chodbou a obytnými budovami, zámku, reprezentuje po úpravách z 18. století italské a francouzské kompoziční zásady. Pravidelné, architektonické zahrady však představují pouze nepatrnou část Jihočeského fondu památek zahradního umění, neboť převažují kompozice přírodní a přírodně krajinářské.

Už do renezanace jsou zahradní díla citlivě a účelně zapojována do celkového rámce krajiny. Tehdejší způsob hospodaření velmi příznivě ovlivnil původně nehostinnou, močálovitou krajinu jihu Čech, která byla postupně vysušena a kultivována zakládáním rybníků. Tím se zvyšovala hospodářská využitelnost území, aniž by byla porušena rovnováha krajiny. Původní podmínky nedovolily rozvinout intenzivní zemědělskou nebo zahradnickou výrobu, jako např. ovocnářství, vinohradnictví, chmelnice, pěstování cukrovky apod., ale naopak byly příznivé a umožňovaly pro dostatek lesů, remízků, stromoví v doprovodu vodních ploch velké rozšíření zvěře, a tím i rozvoj myslivosti. Rybníkářství a myslivost s lovem tedy charakteristickým způsobem ovlivnily utváření jihočeské krajiny, formované v tomto duchu renesance přes baroko až po 18. století, kdy vznikají první krajinářské prvky. K nejvýznamnějším, které jsou součástí základního fondu krajinářských parků u nás, s bohatou a zajímavou historií, patří především Červený Dvůr, Libějovice, Nové Hradky, Terčino údolí, Orlík nad Vltavou a Hluboká nad Vltavou.

Z hlediska vlastního vývoje výše uvedených zámeckých parků je vhodné je rozdělit do dvou skupin. Do první skupiny můžeme zařadit krajinářské prvky parků vyvíjející se z předchozí barokní dispozice nebo vytvořené pod vlivem nových názorů 18. století. Sem patří Červený Dvůr, Libějovice, Nové Hradky, Terčino údolí a z ostatních také např. Čimelice a Dačice. Do druhé skupiny patří krajinářské parky vznikající v 18. století, jako např. Orlík nad Vltavou a Hluboká nad Vltavou.

Červený Dvůr u Chvalšín jako lovecký zámek nedaleko Českého Krumlova plnil pro krumlovskou šlechtu funkci rekreačního území.

Půvabná krajina na úpatí Blanského lesa přiměla Viléma z Rožmberka, aby zde r. 1591 zřídil tzv. Nový Chvalšinský dvůr. Vilémův bratr a následovník Petr Vok připojil r. 1598 ke dvoru oplocenou bažantnici, v níž byli chováni bobři, bažanti, koroptve a křepelky. Vlastní zámek byl vybudován v r. 1672 za kněžny Marie Ernestiny Eggenbergové. Za Schwarzenberků v 18. století byl podstatně rozšířen a dobudován, probíhají rovněž rozsáhlé úpravy zámecké zahrady. V té době byl zámek často obýván knížetem Josefem Adamem (1741-1782), který nechal zřídit v přízemí zámku v letech 1748-49 salu terrenu s výzdobou vídeňského malíře Josefa Lederera (nedochovala se). Dnešní podobu získal zámek v letech 1835-1909, úpravy byla doprovázeny rozsáhlou přeměnou barokní zahrady v anglický park.

Uspořádání a vývoj zámecké zahrady dokládají historické plány záznamy dochované ve Státním oblastním archivu v Českém Krumlově, zpracované v průběhu r. 1990 pracovníkem tohoto archivu Dr. Jiřím Zálouh. Při této příležitosti byly objeveny plány zachycující uspořádání bažantnice a počátek formování barokní zahrady. Plán krajinářského parku z r. 1910, publikovaný Camillo Schneiderem v "Die Gartenlagen Österreich-Ungarna in Wort und Bild", Heft 3 uložen v česko-krumlovském archivu není.

Nejstarší dochovaný plán z r. 1754 od Jana Jiřího Planskera zachycuje bažantnici o rozloze cca 30 ha opatřenou ohradní zdí, pokrytou z poloviny hustými porosty, na otevřených plochách převládají pole patřící ke dvoru. Cestní síť není detailně vykreslena, pouze severní částí prochází šikmá ze západního rohu na východ široká cesta lemovaná stromoradiem - tzv. Palmay Platz. Vodní prvek se vyskytuje v několika podobách: jako kruhová fontána s vodotryskem, ležící v ose zámku uprostřed obdélníkové zahrady, vymezené zeleným loubím jako klikatý potůček probíhající šikmo plochou ze severu na jih, jako rybník nepravidelného tvaru, oživující střední část bažantnice.

Plán od téhož autora z r. 1762, pořízený v souvislosti s výstavbou příjezdové cesty z Č. Krumlova, zachycuje pouze polovinu zahrady přiléhající k silnici. Zde je už prostor členěn pravidelnou barokní osnovou v podobě paprscitě vedených cest.

Další fázi formování barokní zahrady popisuje podrobněji třetí plán z r. 1766, kreslený rovněž J. J. Planskerem (na projektových parcích se podílel hlubocký stavební inspektor Reissinger.) V barokní dispozici je zdůrazněna středová osa, některé z paprscitě se rozvíjejících cest nejsou ještě dokončeny, na jižní straně je zformován hlavní vstup do zahrady, ohradní zdi je jasně vymezen lichoběžníkový půdorys zahrady. V západní, k zámku přilehlé části, se v severním

HORTUS
NATURA
LIBERTAS

jižním rohu objevují další kruhové fontány, s vodotryskem, jsou zde také patrné drobné zahradní stavby, skryté v porostech. Rozložení porostů odpovídá v zásadě ještě původní bažantnici, ve východní polovině zahrady převládají dosud pole a louky.

O další podobě zahrady vypovídá podrobně datovaný i autorizovaný geometrický plán z r. 1819 od J. Langweila. Barokně klasicistní zahrada architektonicky členěná pravidelnou hvězdicovitou sítí cest už je obohacena v duchu barokního romantismu řadou romantických prvků uvnitř ploch v bosketech propojených klikatě vedenými cestami. Středová je jako hlavní osa kompozice zdůrazněna několika vodními prvky: na parteru před zámkem kruhovou fontánou s vodotryskem, která se opakuje uprostřed zahrady, mezi fontánami směrem k zámku velkým lichoběžníkovým bazénem s ostrůvkem a v závěru osy oválným bazénem se dvěma vodotrysky, které spolu s ostatními zdůrazňují hloubku dispozice. Kruhové fontány se znovu opakují ve třech rozích zahrady, v jihovýchodním rohu je situován obelisk postavený podle záznamů r. 1786. Z ostatních vodních prvků stojí za zmínku vodní kaskáda s grottou vystavěnou r. 1784, dále protáhlý vodní příkop s můstky nebo úzký vodní kanál vymezující v louce kruhový ostrov se soliterními stromy. Vodní hříčky doplňují zahradní letohrádky - čínský z r. 1789. a později také holandský z r. 1822. Jak odpovídalo tehdejší módě, byli v zahradě v letech 1769-84 chováni bobři, čínští bažanti, bengálští jeleni i egyptská prasata. V r. 1787 zde byly vysázeny kanadské a vlašské topoly.

V zahradě nechybělo ani malé rodinné divadlo vymezené stříhanými stěnami, dále letní jízdárna, bludiště - Schnekenberg a zařízení pro chov bobrů. Geometrický plán s bohatou programovou náplní zachycuje spolu se zahradou i její široké okolí, především svah Blanského lesa, kde byla s cílem ke krajině zřízena vyhlídka na význačné okolní dominanty.

Z doby před přeměnou zahrady v anglický park je známo několik dalších plánů, z nichž datovaný z r. 1841 se v podstatě shoduje s plánem z r. 1819, je však bohatší o několik nových prvků ve vybavenosti. Z výše uvedeného přehledu vyplývá, že z literatury známý plán barokní zahrady publikovaný C. Schneiderem v "Die Gartenanlagen Österreich-Ungarna in Wort und Bild" z r. 1911 a uvedený rovněž Karlem Heikem v knize České zámecké parky a jejich dřeviny s letopočtem 1740 musí být mladší, zřejmě z období mezi r. 1819-1841. Koncem 18. století se barokní zahrada teprve formovala, jak dokládají plány z let 1762 a 1766.

Barokní podobu ztrácí bohatě vybavení zahrada v 1. pol. 19. století za knížete Jana Adolfa II. Schwarzenberka (1833-1888), který po návratu z Anglie nechává přeměnit zahradu v anglický park. Velkorysé řešení parku umocňuje jižní svah Blanského lesa, který jedinečným způsobem rámuje přírodní kompozici a vytváří s ní při výhledu z okružních procházkových cest, jsou modelováním mistrovsky rozvrženými skupinami dřevin v loukách (lípy, duby) okrajovými porosty i citlivě umístěnými soliterami (lípy, borovice) v ukončení průhledů. Rozvolněná cestní síť respektuje původní příjezdovou cestu a z níž se otevírají výhledy do centrální části parku i na zámek.

Hlavní barokní kompoziční osa zůstala zachována i v krajinářském řešení jako hlavní průhled parkem, stejně jako půdorys obdélníkového parteru s kruhovou fontánou i ostatní vodní prvky ležící na ose. Dle záznamů v archivu byly v roce 1939 zbourány ohradní zdi. V r. 1840 byla v parku vybudována nová bažantnice sloužící v sezoně k ubytování hostů a tzv. švýcarské stáje pro chov krav švýcarského původu jako jedna z prvních staveb tohoto druhu u nás. Uvnitř byly skleněnou stěnou odděleny tři salony, odkud návštěvníci popíjející čerstvé mléko mohli pozorovat život ve stáji (nedochována). V r. 1840 byly rovněž postaveny nové skleníky, u příjezdové cesty v okrajové jižní části parku nové vrátnice. Na přání kněžny Eleonory Schwarzenberkové byla založena nová růžová zahrada spojená stinnou chodbou s růžovým altánem. Roku 1846 byl přenesen obelisk na Křížové pole, vyvýšeninu v jihovýchodní části parku, přístupnou spirálovitě vedenou cestou. V 50. letech 19. století byly zbourány letohrádky a zrušeny jeskyně. Roku 1856 byl postaven mariánský sloup v novogotickém slohu. Řešení uspořádání krajinářského parku popisuje plán z r. 1910 publikovaný Camillo Schneiderem v "Gartenenlager Österreich - Ungarns, Heft 3", který, jak se ověřilo průzkumnými pracemi v terénu a leteckým snímkem parku pořízeným v r. 1989, je v mnoha svých částech velmi přesným podkladem. Camillo Schneider v publikaci mimo jiné uvádí, že přeměna zahrady v anglický park byla prováděna s pomocí lobkovického knížecího stavebního rady a ředitele zahrad Karla Rittera. Autor výše uvedeného návrhu nebyl v archivních záznamech uveden, je zde pouze zmínka o hlubockém zahradníkovi Immelinovi, který byl ve 40. letech v užším kontaktu se zahradníkem v Č. Dvoře a vydával mu běžné pokyny k údržbě parku.

Do r. 1940 byl zámecký areál v majetku Schwarzenberků, po válce přešel do vlastnictví státu. Potom byl na určitou dobu v užívání státních statků, což se projevilo celkovou devastací objektu i parku. Záchranou v té době bylo předání areálu do užívání Okresním ústavem národního zdraví v Českém Krumlově, který zde zřídil v r. 1966 protialkoholickou léčebnu. Přestože byla zpracována studie na úpravu zámeckého parku v souvislosti s novým využitím objektu, nebyla dopracována ani realizována. Léčebna zajišťuje s minimálním pracovním i mechanizačním vybavením pouze nejnutnější údržbu.

Na základě spolupráce s ing. Helmutem Ripplem, pracovníkem památkové péče v Cottbusu je připravován podrobný rozbor kompozice parku, ze kterého se bude vycházet při jeho postupné regeneraci. V loňském roce byl park zasažen větrnou kalamitou, při níž padlo více než 100 stromů rostoucích hlavně v podmáčených lokalitách. Původní meliorační systém zajímavého technického řešení je v současné době značně poškozen v důsledku používání těžké mechanizace při sklizení luk, které jsou v celkové výměře 50 ha obhospodařovány státními statky. Nejnaléhavějším úkolem v této době bude proto zajistit obnovení funkce tohoto melioračního systému, stanovení vhodného režimu obhospodařování luk, provedení výchovné probírky v porostech při obnovení průhledů a vyhlídek a dále postupně výsadba při zachování drahové skladby a historické lokalizace dřevin, obnovení cestní sítě. Ze zahradních staveb vyžadují nejnaléhavější opravu tzv. mauricovna, vrátnice, domek z kůry a bažantnice.

HORTUS
NATURA
LIBERTAS